

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36>

УДК 338.242.4.025.2:338.439

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR DURING THE WAR (EXAMPLE OF KHARKIV REGION)

Пасемко Галина Павлівна

доктор наук з державного управління, професор,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4648-3314>

Таран Оксана Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6226-4907>

Pasemko Galina, Taran Oksana
State Biotechnological University

Стаття присвячена актуальним питанням визначення проблем державного управління аграрним сектором в умовах війни. Окреслено найбільш актуальні проблемні питання організації роботи сільського господарства в воєнний період. Визначено найбільші ризики в роботі сільськогосподарських підприємств Харківщини в умовах повномасштабної війни. Оцінено рівень втрат сільського господарства та їх динаміку, визначено головні інструменти необхідної державної підтримки, охарактеризовано фактори впливу на діяльність аграрного сектору в області з активними бойовими діями. Досліджено можливості державної підтримки сільськогосподарського виробництва з відновлення галузі та стабілізації її діяльності. Визначено найбільш критичні проблеми, що вимагають нагального вирішення в аграрному секторі з застосуванням ресурсів держави.

Ключові слова: державне регулювання, війна, аграрний сектор виробництва, відновлення, втрати, ризики виробництва, рослинництво, тваринництво.

The article is devoted to the topical issues of determining the problems of state management of the agrarian sector in the conditions of war. The military invasion of russia on the territory of Ukraine radically changed the tasks facing the government. The most urgent problematic issues of the organization of agricultural work during the war period are outlined. The biggest risks in the work of agricultural enterprises of the Kharkiv region in the conditions of a full-scale war have been determined. The main risks for the activity of the agrarian sector of the economy of Ukraine in 2022 in the conditions of a full-scale war are the following: a large-scale loss of the production and resource potential of the agricultural sector; the level of technical support of the agricultural sector has deteriorated catastrophically; cessation of activity of many agricultural producers or change of their specialization due to economic losses; destruction of part of the infrastructure facilities for storage and processing of agricultural products, problematic sales of products to foreign markets. The level of agricultural losses and their dynamics were assessed, the main instruments of necessary state support were determined, and the factors influencing the activity of the agricultural sector in the region with active hostilities were characterized. Possibilities of state support for agricultural production to restore the industry and stabilize its activity have been studied. The war with russia in the Kharkiv region led to a significant number of challenges and problems, including for the agricultural sector. Occupied territories, risks of sowing and harvesting, problems of logistics, targeted attacks on agricultural machinery, critical shortage of labor force, destruction of animals and theft of grain, unexploded shells and mined fields are only part of the problems of modern realities of agribusiness, but it was not possible to destroy his enemy. The most critical problems that require an urgent solution in the agricultural sector with the use of state resources have been identified.

Keywords: state regulation, war, agrarian sector of production, recovery, losses, risks of production, crop production, animal husbandry.

Постановка проблеми. Питання ефективного здійснення державного регулювання аграрної сфери економіки України мають складну структуру та багатопланові рівні. Його специфікою є історичні особливості розвитку національного сільського господарства та значні відмінності цілей регуляторної політики в порівнянні стандартними підходами світової практики державного регулювання аграрного сектору в розвинених країнах.

Дослідження системи державного регулювання сільського господарства в статичній та динамічній та найбільш ефективних напрямків її розвитку є важливим завданням розвитку національної економічної думки. З початком війни на території України державне регулювання аграрного сектору, як базової галузі розвитку економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни, стає надзвичайно важливим для збереження держави. Актуальність формування ефективних інструментів державної підтримки та відродження галузі стають як ніколи важливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню питань державної підтримки аграрного сектору економіки України приділяли у своїх наукових працях М. Присяжнюк [1], О. Галицький, А. Лівінський, О. Дяченко [2], Ю. Лупенко [3], Ю. Мельник [4], О. Трофімцева [5] та інші вчені. Більшість з них аналізує значення України в глобальній економіці та визначає напрямки державного впливу при реалізації національної стратегії розвитку аграрного. В умовах війни дана проблематика вимагає зміни концепцій парадигми державного регулювання в питаннях відновлення та збереження виробництва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Воєнне вторгнення росії на територію України корінним чином змінило завдання, що ставляться перед урядом. На даний момент роботу багатьох програм з державної підтримки розвитку галузей зупинена в основним завданням регулювання економіки є максимальне її збереження і підтримка роботи діючих в військових умовах підприємств з метою забезпечення перемоги. Втрати, що несе Україна в цій війні, вимірюються людськими життями, що є найціннішим і невідновлюваним ресурсом, однак, й економіка країни, в тому числі її аграрний сектор, щоденно руйнуються й їх відновлення стає важливою умовою виживання країни.

Формулювання цілей статті. Головною ціллю написання статті є оцінка існуючих інструментів державного регулювання сіль-

ськогосподарського виробництва в Україні й Харківській області і оцінка його ефективності в воєнних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними ризиками для діяльності аграрного сектору економіки України на 2022 р. в умовах повномасштабної війни стали наступні: масштабна втрата виробничо-ресурсного потенціалу галузі сільського господарства; катастрофічно погіршився рівень технічного забезпечення аграрного сектору, її продаж в 2022 році, порівняно з 2021 роком, зменшився у 2,4 рази; припинення діяльності багатьох сільгоспвиробників або зміна їх спеціалізації через економічні втрати [6], за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) понад 150 000 фермерів/працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати [7; 8]; знищення частини об'єктів інфраструктури з зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, проблематичність збуту продукції на зовнішні ринки [8].

Війна з росією в Харківській області призвела до значної кількості викликів та проблем, в тому числі й для аграрного сектору. Окуповані території, ризики посівної та жнив, проблеми логістики, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, критичний дефіцит робочої сили, знищення тварин та крадіжки зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля – це лише частина проблем сучасних реалій роботи агробізнесу, проте знищити його ворогу не вдалося.

Харківщина – один із найбільш потужних агропромислових регіонів України, що має площу сільськогосподарських угідь 2,4 млн га (76,7% від загальної території області). Це 3 місце по Україні. У структурі валового виробництва сільського господарства області рослинництво займає 85%, тваринництво – 15%. Від самого початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації до України Харківська область з кінця лютого 2022 року є зоною активних бойових дій. Унаслідок цього суб'єкти господарювання агропромислового комплексу області зазнають великих втрат.

Воєнні 2022 та 2023 роки стали надзвичайно складними для аграріїв. На початок 2022 року в Харківській області працювали понад 2100 агропідприємств, з котрих близько 1300 займалися рослинництвом. На весну 2023 року понад 300 з них знищено повністю, 450 фермерських господарств є постражда-

лими в результаті дій російських окупантів. Ще дуже значна кількість підприємств зруйновані частково, втратили споруди, техніку, документацію, сировину й посівний матеріал та тварин.

Галузь тваринництва втратила від воєнних дій в Харківській області понад 300 ферм. Навіть на територіях, котрі не були окуповані, в 14 господарствах через ворожі обстріли значно зруйновані приміщення, загинуло багато сільськогосподарських тварин. Ситуація на звільнених територіях області ще гірша, за інформацією ХОВА, майже 30 % господарств практично знищено повністю, значні питання виникають з відновлення високотехнологічних 37 підприємств з виробництва молока, 9 з виробництва свинини, 6 вівчарських та 4 птахівничих підприємств. На кінець весни 2023 року три з найбільш потужних підприємства молочної галузі залишаються в тимчасовій окупації.

Величина втрат продукції тваринництва в порівнянні з довоєнним періодом на 2022 рік складає близько 50% по показниках виробництва молока та м'яса. Виробництво свинини скоротилось до 70%, адже найпотужніші свинокомплекси знаходилися на окупованих територіях, вони понесли величезні втрати. Скоротилось й м'ясне птахівництво, два основні, найбільші, комплекси з виробництва курячого м'яса знаходилися в окупації, й хоча їх звільнили, відновлення роботи рід значним питанням. Без значних втрат і області працює лише яєчне птахівництво. Два промислових птахо комплекси області, котрі не перебували в окупації, працювали весь час, наростили обсяги виробництва яєць на 15,6%. Якщо оцінювати втрати в поголів'ї тварин, то це тисячі загиблих тварин, а, окрім того, значна кількість

зруйнованих приміщень, вкрадене обладнання, відсутність кормів та ветпрепаратів.

Значні втрати понесли аграрії й у галузі рослинництва. В 2022 році весняні польові роботи, посівна та жнива проходили в умовах окупації бойових дій. Всього в області весняно-польові роботи проходили лише у п'ятих районах – частково у Богодухівському, Харківському, Красноградському, Лозівському та Чугуївському. Посівна 2022 року була практично зірвана війною. Підприємства багатьох районів не мали можливості провести її в повному обсязі, як, пізніше, й жнива. Навіть якщо територія не була в окупації та зоні бойових дій, польову роботу були складними через обстріли ворога та замінування. Всього в 2022 році посівна площа сільськогосподарськими культурами зменшилась в Харківській області на 55%, склавши 884 тисячі гектарів.

Загальна площа в Україні, яка потребує розмінування, складає близько 470 тис. 854 га, з них по Харківській області – 159 тис. га [9]. Виходячи з розрахунків, виконаних в табл. 1, найбільш замінованою є Херсонська область, а ній більше 10% сільськогосподарських угідь потребують розмінування, в Харківській області замінованими залишаються 6,6% сільськогосподарських площ [10].

Варто наголосити, що в результаті продовження бойових дій потреба в розмінуванні постійно змінюється, території, що розліновано можуть стати замінованими знову в будь-який момент, тому мінна проблема залишається надзвичайно гострою в вирішенні проблеми відновлення аграрного сектору.

Жнива також змогли провести тільки в Богодухівському, Красноградському, Лозівському та частково у Харківському й Чугуївському районах. Ізюмський й Куп'янський

Таблиця 1
Питома вага Харківщини в замінованих сільськогосподарських землях України на 1.03.2023 року, %

Області	Заміновано, тис. га	Загальна площа, сільськогосподарських угідь, тис. га	Питома частка замінованих сільськогосподарських земель, %
Київська область	10,41	1664,2	0,63
Миколаївська	85,096	2008,5	4,24
Харківська	159,02	2418,6	6,57
Херсонська	208,438	1969,5	10,58
Разом	470,853	18038,9	2,61

Джерело: опрацьовано авторами на основі статистичних досліджень Держкомстату

райони, через військову агресію, бойові дії, в 2022 році практично не здійснювали сільськогосподарського виробництва. За даними районних військових адміністрацій на Харківщині зібрано в 2022 році було зібрано понад 1 мільйона 700 тисяч тон зернових та зернобобових культур, а площа збирання склала 344 тис. га. Пізніх зернових культур зібрано: 6,9 тис. тонн проса; 3,2 тис. тонн гречки; 9,3 тис. тонн кукурудзи на зерно. Середня врожайність була досить високою, вона склала 37,2 ц/га [11].

Значні збитків сільськогосподарські виробники Харківщини понесли від війни й через пошкодження матеріально-технічних ресурсів. Дуже значна кількість пошкоджених чи зруйнованих приміщень, знищена більш ніж 380 сільськогосподарської техніки й втрати продовжуються. Враховуючи, що кожна одиниця техніки коштує 200–300 тис. євро, відновити її буде дуже складно, тому необхідний особливий режим кредитування, субсидювання та компенсаційного фінансування.

За таких умов важливим фактором збереження сільського господарства стає державна підтримка, аде, а умовах війни аграрний сектор не є першочерговим для підтримки від держави. Основні кошти спрямовуються на оборону та забезпечення військових, соціальний захист та критичну інфраструктуру. На деокупованих територіях бізнес доводиться практично заново, а кредити банки територіям з бойовими діями не налають. Програми державної підтримки дуже обмежені у фінансуванні. На 2023 рік діє урядова програма підтримки, а якою аграрії, котрі мають до 100 голів корів та до 120 гектарів землі, отримували спеціальні кошти., аде Харківська область та інші прифронтові регіони коштів не отримали. Склалась така ситуація, коли області, котрі не отримали прямих збитків, отримали дотації, а Харківська область, котра зазнала прямих збитків, підтримки не отримала [11].

З боку обласної адміністрації головним напрямком підтримки сільського господарства стало виконання поставлених в Програмі економічного і соціального розвитку Харківської області на 2023 рік завдань: розмінування полів, відновлення сільськогосподарських земель, відновлення та відбудова приміщень, допомога в закупці техніки, вирішення проблем нестачі насінневого матеріалу, кормів і ветеринарних препаратів, відновлення поголів'я сільськогосподарських тварин, залучення фінансових та інших ресурсів [12].

Висновки. Державне регулювання та підтримка агропромислового комплексу в умовах воєнного стану ставить найважливішим завданням максимальне збереження сільськогосподарського виробництва та створення умов для забезпечення продовольчої безпеки держави. Державна підтримка аграрного сектору з метою подолання найбільш значущих проблем аграрного сектору України, в умовах війни та в післявоєнний період повинна сконцентруватись на наступних завданнях: зменшення бюрократичних бар'єрів для розвитку аграрних підприємств; підвищення якості та безпечності сільськогосподарської продукції в відповідності з вимогами міжнародних стандартів; залучення висококваліфікованих працівників в сільське господарство (менеджерів, ІТ-спеціалістів, науковців та вузькопрофільних аграрних фахівців); приведення системи виробництва продукції аграрного сектору України відповідно вимогам Європейського Союзу; підтримка діяльності фермерства, сприяння розвитку діяльності роздрібної торгівлі в сфері заготівлі фруктів та овочів; сприяння інноваційності технологічного розвитку та діджиталізації аграрного сектору; сприяти розвитку системи переробки продукції в агросекторі відповідно до принципів GreenDeal; забезпечити відновлення виробництва та створити умови для сталого виробництва продукції аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрний сектор економіки України і перспективи розвитку / М. В. Присяжнюк та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 256 с.
2. Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 93–98.
3. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2 (4). Ч. 2. С. 30–34.
4. Актуальні проблеми аграрної реформи в Україні в умовах системної кризи світової економіки / Ю. Ф. Мельник та ін.; за ред. І. Г. Кириленка. Київ, 2009. 135 с.
5. Трофімцева О. (17.06.2022). Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти? URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.htm>.

6. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z>.
7. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 8 червня 2022. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf.
8. Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>.
9. Третина українських земель є потенційно небезпечною для сільськогосподарських робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn>.
10. Розмінування (ukrinform.ua). URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-rozminuvanna>.
11. Аграрії Харківщини зібрали 1,2 мільйона тонн урожаю та сіють озими. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/117903>.
12. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2023 рік № 471-VIII 24 грудня 2022 року. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/3228/3322/3368>.

REFERENCES:

1. Prysiazhniuk M. V. (ed.) (2011) *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy i perspektyvy rozvytku* [The agricultural sector of Ukraine's economy and development perspectives]. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)
2. Halytskyi O. M., Livynskiy A. I., Diachenko O. P. (2019) *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy derzhavnogo rehulivannia ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini* [Organizational and economic mechanism of state regulation of agricultural production in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 3, pp. 93–98.
3. Lupenko Yu. O. (2015) *Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: prohnozy ta perspektyvy* [Development of the agricultural sector of Ukraine's economy: predictions and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Seriia «Ekonomika»*, vol. 2 (4) part 2, pp. 30–34.
4. Kyrylenko I. H. (ed.) (2009) *Aktualni problemy ahrarnoi reformy v Ukraini v umovakh systemnoi kryzy svitovoi ekonomiky* [Actual problem of agrarian reform in Ukraine in the context of the systemic crisis of the world economy]. In Yu.F. Melnyk et al. (Eds.). Kyiv. (in Ukrainian)
5. Trofimtseva O. (17.06.2022). *Viina pokazala vazhlyvist ahrosetoru. Yak uziaty novi vysoty?* [The war has shown the importance of the agricultural sector. How to reach new highs]. Available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.htm>.
6. *Sutinky ahroholdynhiv: yak viina zminyt silske hospodarstvo Ukrainy* [Twilight of agriholdings: how the war will change Ukrainian agriculture]. Available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z>.
7. *Ohliad zbytkiv vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy. Nepriama otsinka poskodzhen*. 8 chervnia 2022 [Review of war damage in Ukrainian agriculture. An indirect assessment of damage. June 8, 2022]. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf.
8. *Zvit «Shvydka otsinka zavdanoi shkody ta potreb na vidnovlennia – serpen 2022» spilno pidhotovleni Svitovym bankom, Uriadom Ukrainy ta Yevropeiskoiu Komisiieiu* [Report "Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs – August 2022" jointly prepared by the World Bank, the Government of Ukraine and the European Commission]. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>.
9. *Tretyna ukrainskykh zemel ye potentsiino nebezpechnoiu dlia silskohospodarskykh robit* [One third of Ukrainian land is potentially dangerous for agricultural work]. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn>.
10. *Rozminuvannia (ukrinform.ua)* [De-mining]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/tag-rozminuvanna>.
11. *Ahrarii Kharkivshchyny zibraly 1,2 miliona tonn urozhaiu ta siiut ozymi* [Farmers of Kharkiv region harvested 1.2 million tons of crops and are sowing winter crops]. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/news/117903>.
12. *Prohrama ekonomichnogo i sotsialnogo rozvytku Kharkivskoi oblasti na 2023 rik № 471-VIII 24 hrudnia 2022 roku* [Program of Economic and Social Development of Kharkiv Region for 2023 No. 471-VIII December 24, 2022]. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/3228/3322/3368>.